

Kosmizam kao ruski transhumanizam: slučaj N. Fjodorova

Trajče Štojanov, PhD

Univerzitet Goče Delčev – Štip, Makedonija

Apstrakt:

Ovaj rad se bavi kosmizmom kao svojevrsnu rusku verziju transhumanizma. Pri tome pokušaćemo ne samo da obrazložimo neke od osnovnih ideja ruskog kosmizma kroz ideje Fjodorova, nego i da ih podložimo kritičkoj opservaciji, kako bi kroz tu kritiku uputili nekoliko primjedbe transhumanizmu uopšte. Svakako da je ideja transhumanizma u osnovi plemenita i inspirisana večitoj ideji čovekovog balgostanja i besmrtnosti, ali možda je put ka tome sumljiv čak i opasan. Čovekova fizička egzistencija je limitirana i tu je transhumanizam sa pravom "frustriran". Ali pokušati kroz te fizičke transformacije doći do srećan i ispunjen život, osmisliti individualnu egzistenciju, je naprosto metodološki pogrešno. Da se ideja besmrtnosti pomeša sa večnim trajanjem u vremenu, je prosto nedopustivo. Posebno, kao što je to pokušao da uradi Fjodorov - da dozvoli sveopšti apokatastasis isključivo pomoću nauke, što nije samo čist SF, nego i ontološki nedopustivo imajuću u vidu da on *teosis* pretvora u "naučni projekt". Ono što Fjodorov previđa, kao i svaki transhumanizam, jeste pojam ličnosti i njen transcendentalni karakter. Ko vaskresava kod Fjodorova, čovjek, ličnost ili samo telo? Nije li fizičko vaskresavanje samo buđenje mrtvih – kako se sa pravom pita Florovski?

Ključne reči: transhumanizam, kosmizam, pravoslavlje, vaskrsenje, Fjodorov

Cosmism as Russian transhumanism: N. Fyodorov case

Abstract:

This paper deals with cosmism as a Russian version of transhumanism. In doing so, we will try not only to explain some of the basic ideas of Russian cosmism through Fyodorov's ideas, but also to subject his ideas to critical observation, in order to make several objections on transhumanism in general through this critical observation. Of course, the idea of transhumanism is basically noble and inspired by the eternal strive of humanity to wellbeing and immortality, but perhaps the path is suspicious and even dangerous. Man's physical existence is limited, and transhumanism is rightly "frustrated" for that. But to try to reach a happy and fulfilled life, or even to give meaning to an individual existence only through mere physical transformations, is simply methodologically wrong, and essentially impossible. To mix the idea of immortality with eternal duration in time is simply inadmissible. Namely, just as Fyodorov tried to do - to

allow universal apocatastasis only with the help of science, which is not only pure SF, but also ontologically impossible, bearing in mind that he turns "theosis" into a "scientific project". What Fyodorov overlooks, like any transhumanism, is the notion of personality and its transcendental character. Who is resurrected by Fyodorov, a man, a person or just a body? Isn't physical resurrection just waking up the dead? - as Florovski rightly asks?

Key words: transhumanism, cosmism, Orthodoxy, Christianity, resurrection
Fyodorov

Uvod: Umreti se ne mora, ali treba

Iako je sam pojam transhumanizam novijeg datuma, ideja poboljšanje čovekove (fizičke) egzistencije prusutna je još davno. Ideja o pobolšanju ljudskog (fizičkog) poštovanja, postoji već duže vreme. Moglo bi se reći da je ideja transhumanizma prisutna još od pojave ideje ili tačnije, same iskonske želje za besmrtnošću, a to je svakako, od dana kada se prvi čovek suočio svojom konačnošću. Od "fontane mladosti", "eliksira života", preku čuvenih eksperimenata alhemičara, do "kamen mudrosti", čovečanstvo se nije prestalo nadati da će jedan lep, sunčani dan, pronaći formulu besmrtnosti. Transhumanizam je novo sanjanje stare snove!

Tako što možemo zaključiti, preciznije, simplificirati, da je transhumanizam u svojoj suštini, stara ideja, u novom ruhu. Uvek se radilo o tome da se poboljša, produži i obesmrti čovek i čovečanstvo. U ovom duhu, može se reći da čitava kultura, nauka, religija...nije ništa drugo nego taj, reklo bi se, očajni pokušaj očajnog bića da se spasi smrti! Svako živo biće je smrtno, ali samo je čovek biće svjesno toga! Samorefleksija, odnos ka smrti je suštinska karakteristika čoveka. I ovo je to što je čovjeka oduvek mučilo, muči ga ta prokleta smrt, toliko što ja spreman da proda dušu đavolu kako bi je izbegao. Iako transhumanizam između ostalog želi da unapredi kvalitet života, ipak, krajni cilj, ne samo transhumanizma već čitavoj nauci, kulturi...je spasenje. Suština i krajni cilj svih ljudskih poduhvata je spasenje!

Ali pri tome se zaboravlja (da se poslužimo Hajdegerovom terminologijom), da je *Dasein* u suštini *Sein-zum-Tode*¹, da biti čovjek u suštini znači biti *Biće-ka-smrti*, kao način poštovanja! Smrt je uvijek vlastitost jednog tubitka. Zahvaljujući upravo tome, egzistencija je lična. Ali upravo time, *Biće-ka-smrti* vodi i ka autentičnoj egzistenciji. To je nauk Hajdegera, da bez *Sein-zum-Tode* ne postoji *bivanje* kao proces. Hajdeger u tom smislu, koristi *Sein-zum-Tode* skoro sinonimno sa *Moći-biti* ili *Mogućnost-biti-cjelovit*, biti u „modusu“ autentične egzistencije. Smrt za Hajdegera, ima ontološko-egzistencijalno značenje, koje je konstitutivno za taj *potencijal-biti-cjelovit*.² Koliko bilo besmisleno, besmislenost smrti ima smisao.

I to je ono što svaki transhumanizam i svaka nauka (shvaćena u gornijem smislu kao želja za besmrtnošću), previča. Autentična egzistencija moguća je upravo zahvaljujući toga *Sein-zum-Tode*. Smrt je ta granica prema kojoj se moja mogućnost-biti, meri... i ostvaruje. Ova autentičnost „izvlači“ *Dasein-a* od „svih“, od „drugih“ i „uvlači“ ga u sebi - i kontradiktorno, ali tačno - oslobađa ga temporalnosti i daje mu mogućnost da reosmisli egzistenciju sa stanovišta konačnosti! Bez toga egzistencija je samo puko postojanje, a život, makar i beskonačno dug i „kvalitetan“ (o toj želju transhumanizma, ćemo kasnije),

---

¹ Martin Heidegger, *Being and Time*, Harper & Row, New York, 1962, 247

² *Ibid.*, 277–278, 293–297, 303–306, 426

ipak je samo besmisleno trajanje – i time samo jedna forma objektivacije. Zato, paradoksalno ali istinito – smrt je potrebna za život. Svakako možda se i ne mora umreti, ali treba!

Nije cilj ovog rada da deteljno razrađuje Hajdegerovu poziciju, mi smo je u ovom slučaju uzeli samo kao metodološki okvir, kao polazišna inspiracija, kroz koju je moguća ozbiljna kritika transhumanizma. I ovo je, po nama, možda najsuštinskija kritika transhumanizma. Iako, mogle bi da nam zamjere na ovakvu kritiku jer je ona moguća samo ako reduciramo pojam transhumanizma. I to se treba priznati. Transhumanizam je daleko kompleksniji i širi pojam od toga kako smo ga mi ovdje portretirali – isključivo kao pokušaj transcendiranja smrti. U tom smislu, u produžetku ćemo pokušati da odredimo bliže i jasnije ovaj pojam. Tako ćemo moći vidjeti sve pozitivne i negativne strane, a i preciznije locirati kritiku. Glavni deo rada posvetićemo ruskog filozofa i mistika Nikolaja Fjodorova, kao začetnik tzv. *ruskog kosmizma*, kao svojevrsnu ruski varijantu transhumanizma. I kritički osvrt transhumanizma će se uglavnom vršiti kroz kosmizma kao specifični transhumanizam.

Transhumanizam – logičan završetak prosvetiteljstva i humanizma

Kao što smo već pomenuli,, transhumanizam kao ideja, nije nešto novo. Kao metod, kao pristup, kao novo istorisko oličenje – da, ali ideja je stara. Ipak, sam pojam transhumanizma u zapadnoj filozofskoj tradiciji je novijeg datuma. Ako ga pokušamo locirati, to ne bi bilo pre sredine XX-og veka. Nik Bostrom, jedan od najprominentnijih predstavnika transhumanizma u jedan svoj rad iz 2005 kaže: „Transhumanizam je labavo definisan pokret koji se polako razvijao tokom zadnjih dve dekade“³ – šta će reći 80-tih godina prošlog veka. Svakako, i sam termin i sama ideja su se javile ranije. Po mnogima, otac transhumanizma, biolog Đulijan Haksli (1887 – 1975), je napisao rad naslovljen upravo – *Transhumanizam* - još davne 1957 godine.

U ovaj rad Hakslija postavljene su osnovne ideje transhumanizma koje do danas nisu se bitno promenile. Tu on poziva čoveka da dovrši evoluciju. Naime, on u taj važan rad za istoriju transhumanizma, piše: „Odjednom kao da je čovek naznačen da bude glavni upravitelj najvažnijeg posla od svih, posao evolucije – naznačen bez pritom i da bude pitan želi li, čak i bez propisnog upozorenja i pripreme. Čak još i više – on ne može odbiti posao.“⁴ Videćemo dalje kako skoro identičan poziv čovečanstvu upućuje i ruski kosmist N. Fjodorov, samo ovaj put iz religiozne perspektive. Sam Haksli sa svoje strane, ne pominje religiju i Bog, i njegov je poziv upućen isključivo čoveku i čovečvanstvu. Ovo je argument u prilogu naslova ovog poglavlja, da je transhumanizam samo logični završetak dugog procesa prosvetiteljstva, humanizma i racionalizma, rezultat konačnog

---

³ Bostrom, N. 2005. In *Review of contemporary philosophy*. Vol. 4, No. 1-2, pp. 87-101, p.87

⁴ Julian Huxley, *Journal of Humanistic Psychology* 8(1):73-76, p.73

zatvaranja uma u samoga sebe, započeto Dekartovom *cogito ergo sum*, a konačno završeno u europskoj filozofiji Hegelom. Ali, i o ovome ćemo detaljnije kasnije, vratimo se historiji i teoriji transhumanizma.

Najopštetije definisano, moglo bi se reći da je transhumanizam „interdisciplinarni pristup za razumjevanje i procenivanje mogućnosti poboljšanja (enhancing) ljudskih uslova i ljudskog organizma omogućeni naprednoj tehnologiji. Pri tome, pažnja je usmerena kako na sadašnjih tehnologija, kao genetskog inženjeringa i informatičkih tehnologija, tako i na eventualno budućih, kao molekularna nanotehnologija i vještačka inteligencija.“⁵ Ova odredba pomenutog Bostroma ukazuje na širinu i dubinu toga poduhvata nazvanog transhumanizam. Ova odredba je svojevrsni prigovor stava da je transhumanizam samo poduhvat protiv smrti, ili projekat za besmrtnost, već da je i širi poduhvat za poboljšanje života t.j. njegovog kvaliteta o čemu ćemo isto tako pričati dalje. Transhumanizam kao filozofsko uverenje brani mogućnost poboljšanje čovekove prirode, dopuštajući skoro neograničenu upotrebu novih, sofisticiranih tehnologija.

To je jedan aspekt transhumanizma, koji može se sumirati u kategoriju „**poboljšanja kvaliteta života**.“ Pri tome, pod poboljšanje podrazumeva se čitav spektar intervencija: od poboljšanje zdravlja, preko iskorenjavanje bolesti, eliminacija nepotrebnih patnja i sl. Ovo je prvi cilj transhumanizma. Ali isto tako transhumanizam ima i taj drugi aspekt, ili reklo bi se drugi cilj, a to je „**produžetka života**“, cilj dugovječnosti. Produžetak života upotrebom naučnih dostignućima je drugi važni aspekt transhumanizma. I konačno, treći aspekt, ili treći cilj transhumanizma je **poboljšanje ljudskih kapaciteta**, kako saznavnih, intelektualnih, tako i fizičkih. Ovim se, transhumanizam dovodi u vezu sa onim što se naziva „posthumanizam“ – transcendiranje aktuelnog evolutivnog stanja čovjeka. Transhumaniste vide sadašnje stanje čoveka kao nedovršeno, kao stupanj evolucije koje ljudsko biće treba da prevaziđe sopstvenih snaga otelovljenih u nauci, kako bi čovek bio prevaziđen u postčovek.

U ovim se tri aspektima može iscrpiti suština ideje transhumanizma: **poboljšanje kvaliteta života, produžetak života i posthumanističko stanje**. Svakako, ima i drugih tema kojima se bavi transhumanizam, kao na primer tzv. „egzistencijalna pretnja“, ili kako zaštititi čovečanstvo od takvih pretnja po čovekovom rodu, kao nuklearnih katastrofa, prirodnih katastrofa i slično. Ali u suštini se svodi na ova tri aspekta. No u krajnjem smislu, ipak sve ove aspekte vode ka jedan cilj. Jedina brig, jedini *Sorge*, rekao bi Hajdeger, je odnos ka smrti! Ipak, ovo nije samo simplifikacija, već logična, ultimativna cilj svakog ljudskog poduhvata, uključujući i transhumanizam.

---

⁵ Bostrom, N. 2005. In *Review of contemporary philosophy*. Vol. 4, No. 1-2, pp. 87-101, p.87

Transhumanizam Nikolaja Fjodorova

Videli smo kako je transhumanizam sazrevao u evropskoj intelektualnoj tradiciji. I da je on direktni rezultat tog, može se reći, naivnog uverenja prosvetiteljstva i humanizma, te vera moderne u razuma i izključivo razuma. Transhumanizam je direktni plod vere u razuma, a time i nauci, vera u spasenje isključivo u ravni imanentizma, bez pozivanja na bilo kakvoj transcendenciji. Transhumanizam je samo logičan sled razvoja evropske moderne i njene vere u razuma!

Sa druge strane, ako se zagledamo u istoriju drugih filozofskih tradicija, mogli bismo videti ideje transhumanizma eksplicitno prisutne kod njih davno pre zapadnih, iako se ovaj pojam ne upotrebljava. Tako, ime **Nikolaj Fjodorova (1828–1903)**, ruskog mislilaca iz XIX-og veka mogli bismo smatrati i za prethodnika transhumanizma. Ako imamo u vidu da je on imao presudan uticaj na neka imena ruskog kosmizma, kao na primer K.E. Ciolkovskog (1857–1935) – budući osnivač ruske kosmonautike – jasno je da je ruski transhumanizam u vidu kosmizma, bio prvi koji je pokušao da otjelotvori ove ideje. I to na osnovu hrišćanskog humanizma. Njegov transhumanizam je ustvari ostvarenje hrišćanske ideje vaskresenja. Polse Hrista, vaskrsenje, za Fjodorova, je postalo čovekov projekat.

Ali, idemo redom. Nikolaj Fjodorovič Fjodorov (1829-1903), čudak iz Rumjančevskog muzeja je pisao mnogo, ali skoro i da ništa nije objavio za vreme njegovog života, a i ono što je objavio za vreme njegovog života, bilo je bez potpisa. Bio je skroman u svemu, živio je asketski, a skromnu plaću od tadašnjih 400 rublja većinom je delio siromasima. Ovakav odnos ka svetu i drugima je živio, ali i propovedao, što je bilo evidentno iz dva glavnih problema kojima je bio opsednut: 1. čovekovo stanje razjedinjenosti i nedostatak bratskih odnosa i 2. smrću i vaskresenju. Odavde i njegov odnos ka živima, ali osobeno ka mrtvima. Odakle i njegova dva temeljna „projekta“: 1. projekat „regulacije“ kosmosa (kreativni preobražaj kosmosa) i 2. projekat vaskrsenja mrtvih.

Sa Fjodorova, hrišćanstvo postaje projekt transformacije kosmosa. Ono nije više samo religija, preciznije, spored Fjodorova, ono se sada intepretira samo na pravi način. Za njega, nije dovoljno da se hrišćanstvo razume, nego i da se deluje u skladu sa hrišćanstvom. A to znači da se uradi „projekat“ koji bi doveo do tog stanja o koje propoveda hrišćanstvo. A to je ostvarivanje Carstva Božjeg! Zato su njemu potrebni svi – i živi i mrtvi, svi koje ulaze u punoću Božjeg Carstva.

Za ostvarivanje bratstva, najpre je potrebna bratska ljubav.⁶ Ostvarenje punoći Bogočovečanstva nije moguća ako čovečanstvo ostane u ovo stanje pada koje se

---

⁶ Uticaj Fjodorova na veliki broj ruskih mislilaca i pisca je evidentan. Zna se da je Dostojevski bio oduševljen idejama Fjodorovom, što je napisao i Vladimir Solovjovim. Osobeno ovom idejom o bratstva. Tako, na jedno mesto Dostojevski piše: „da bi bilo bratstva, mora prvo imati braca, a bratsvo je možno samo kroz bratsku ljubav“. Pratiti

karacteriše otuđenosti, izolacije, podeljenosti i egoizma. Sadašno stanje, današna moralnost, za Fjodorova je moral „trgovaca i utilitarista, a nauka i naučno znanje je podređeno trgoviju i kapitalu“⁷ Izdvoili smo ovaj citat, kako bi ilustrirali osnovnu razliku „zapadnog“ transhumanizma i ruskog, t.j. Fjodorovog kosmizma. I Fjodorov ima vjeru u nauku kao transformator čoveka i čovečanstvo, ali ne ova nauka, ne ovakva nauka. I još više – ta transformacija ima cilj – Carstvo Božje! Ta transformacija nije bezbožna, to je hrišćanska transformacija! Pomoću nauke, ali svejedno hrišćanska transformacija. Ova transformacija sadrži **imanentnu teleologiju**.

Nauka, po njemu, oslobođena od ove teleološke i time moralne supstance, može da bude samo puka služkinja interesima biznisa. Takva nauka kreira i takvu kulturu, takav moral, takvo društvo, a konačno i takav odnos ka životu i smrti. A takav moral i takva nauka ne mogu ostvariti ono o čemu se Fjodorov zalaže – **imanentno vaskrsnuće**. Da, to je termin koji sam Fjodorov koristi – imanentno vaskrsnuće – kako bi se Carstvo Božje ostvarilo još ovde, na zemlji. On tuguje zbog toga što su ljudi zaboravili Carstvo Božje, odrekli su se njega i više ne veruju u to da se ono može ostvariti na zemlji. Ali može – prošto vrišti Fjodorov, mora! I zato moramo da upregnemo svu svoju snagu, snagu celog čovečanstva i to će se *zajedničko delo* (kako je naslovljen jedan njegov spis), ostvariti. Vaskrsenje je *zajedničko delo*, svečovečanski projekat.

Pri tome, da se zaborave mrtve u tom projektu, za Fjodorova, je najveći grjeh koji živi mogu da naprave. A zapad danas, po malo čak i profetski, konstatira Fjodorov, je zaboravio mrtve. Potonuti u banalnošću, ali i hedonizmu svakidašnjice, živi ljudi danas nemaju nikakav odnos ka mrtvima, ka onima zbog kojih su živi. A Carstvo Božje ne može da bude potpuno, ako tamo „ne smestimo“ i mrtve, ako ne radimo na njihovo vaskrsenje – to je naš dug prema očevima! Time, vaskrsenje ne samo što postaje univerzalno, nego u izvesnom smislu i „zagarantovano“, zato što omogućuje vraćanje svejedinstva. Uspostavljanje svejedinstva je moguće samo kroz sveopće vaskrsenje i oslobađanje svu stvar od „ropstva kvarenja“ (Rim., 8:21). Doslovna, fizička pobeda nad propadljivosti i smrti za Fjodorova je imperativ nauci. „Ropstvo kvarenja“ je prvi, posljednji i jedini problem koji se mora rešiti i to odmah i sada, na planu imanencije!

Fjodorov smatra da čovek treba svjesno rukovoditi ovim projektom, uzeti vaskrsenje u svoje ruke, a ne da čeka vaskrsenje. Sve je moguće! To je parola današnjice – rekao bi Fjodorov – u duhu savremnog transhumanizma. Pomenuta „regulacija“, prema

---

ovaj utecaj Fjodorova na Dostojevskog, Solovjova, pa čak i Tolstoja, bilo bi stvarno inspirativno, zato što otkrilo bi se da veliki broj ideja koje su navidum originalne kod Solovjova, a i drugih ruskih misliloca, ustvari svoju inspiraciju duguju Fjodorovu. Види: Трајче, Стојанов, *Достоевски: Од подземјето до Богочовекот*, Аз-Буки, Скопје, 2008, 101-102, као и Трајче, Стојанов, *Руска религиска философија во три тома*, Аз-Буки, Скопје, 2019, Том 3 229-265

⁷ Николај Фјодоров, *Философија заједничког дела или васкресење и васкрсавање*, Логос-Ортодос, Београд, 1994, 23

Fjodorovu, treba započeti od *regulacijom uslova zemlje, regulacijom meteroloških uslova, pa sve do regulaciju stihijnog kretanja planeta* solarnog sistema. Sve može i treba biti podložno regulaciji. Regulacija znači bolji život za sve i zato trebaju biti uključeni svi (otuda i *zajedničko delo*), sa jedan-jedini cilj – besmrtnost, vaskresenje i večni život! Zato nauka ne treba da bude znanje bez cilja, kako ju je Fjodorov okarakterizirao, podređenoj kapitalu, profitu i ekonomiji. Nauka, po njemu, je zajednički projekat i upravo u tome se ogleda bratstvo – sajedinjenje svih sila, pretvaranje prirodnih stihija, u orudze čovekovog roda, pomoću nauke. Zato nauka treba da bude sluškinja etike.

Svet kao raj, kao ostvarenje jedinstva i besmrtnosti ne može se dostići u ovakvo stanje razedinjenosti. Zato se moraju upregnuti sve snage, celo čovečanstvo ka jedan jedini cil – pokoravanje prirode, iskorenjavanje zla i konačno vaskresenja mrtvih. Uostalom, za njega sva sredstva – nauka, umjetnost, kultura... nikad i nisu bile ništa drugo, nego sredstva ostvarenja Carstva Božjeg. Čitava čovekova istorija, sva ljudska borba i nije ništa drugo nego borba sa smrti, borba za besmrtnošću. I istina – ne vode li svi putevi ka Rimu? Zar sav taj poduhvat – kasnije fragmentiran u raznih nauka, i naučnih disciplina, u umjetnosti, filosofiji, kulturi – i nije bio ustvari preuzet u prvom redu samo da bi se živelo – večno!? Ne leži li iza svake čovekove aktivnosti, u svakom čovekovom naporu jedna, jedina misao, jedan jedini užas, jedna jedina želja – da se ne umre!?

Ali Fjodorov ide korak dalje – njega boli ne samo za žive, već i za mrtve. Posebno ga boli to što su žive, zaboravile mrtve, što zaboravljaju da proekat ne bi bio celosan bez mrtve! Otuda i taj užas pred licem smrti što osjeća Fjodorov, nije samo emotivan, iracionalan strah, nego za njega smrt je jedina istniska prepreka za konačno ostvarenje Carstvo Božjeg, jer to je carstvo svih. Zato, mi živi smo dužni raditi nad vaskresenje naših predaka!

Da, Fjodorov govori o tome kako čovečanstvo treba proširiti „regulaciju“ i na mrtve. Regulaciju u pravcu vaskresenja svih naših predaka, zato što bez sve ljude – i živih i mrtvih – ne može se ostvariti Bogočovečanstvo. Samo tako Bogočovečanstvo bi dostiglo svoju punoću. Da, čovek je pozvan da rukovodi projektom vaskresenja, jer za Fjodorova, čovek je demjurg prirode, vasseljene. Čoveku, posle Hristovog dolaska, već mu ja dato da bude oruđe Boga, zato što sila, blagodat već prebiva u svetu. Sudnji dan, ili još bolje, u Fjodorovoj interpretaciji: „željeni dan, dan koj se oduvek čeka, biće i Bozja zapovjest i čovekovo izvršenje.“⁸ Da, čovek treba da izvrši tu zapoved, da ostvari obećano vaskresenje. Zato Fjodorov poziva „da se pokupe sve čestice naših predaka“, da se „rekonstruišu“ i svi zajedno – i živi i mrtvi – da se sajedine u jedno Telo.

Još više, treba se naglasiti, da Fjodorov nije zagovarao nekakvo mistično, samo religiozno, u tom smislu i nejasno ili simboličko vaskresenje. Uostalom, on je zeštoko kritikovao

---

⁸ Николај Фјодоров, *Философија заједничког дела или васкресење и васкрсавање*, Логос-Ортодос, Београд, 1994, 26

takve, strogo mistične interpretacije vaskresenja. Po njemu to se treba desiti stvarno, fizički, kao zaedničko delo. Iako je Fjodorov pravoslavan, polazi od pravoslavne pozicije, ipak, njegova interpretacija pravoslavlja je „ne baš pravoslavna“, ali u svakom slučaju je originalna i pre svega prilično hrabra. Ali ipak, kako u tom smislu misli Fjodorov pomiriti to njegovo uverenje o bukvalnom, fizičkom vaskrsnuću pomoću nauke, sa pravoslavnoj veri, to je stvarno teško pretpostaviti.

U svakom slučaju, kod njega supostojе dva plana – religijski i naučni. Pobjeda nad prirodu, nad smrću, kolonizacija kosmosa, vaskresenje... sve će to biti postignuto pomoću nauke, ali pri tome za njega to nije u protivrječnosti sa religijom. Još više, za njega nauka će kroz istoriju sticati sve veći u i veći u sakralni smisao. Kako će se približavati ostvarenje tih velikih proekata (vaskresenje, pobjeda nad smrću...), tako će nauka sve više i više sticati ili osvesčivati svoju sakralnu suštinu. Eshatologija i nauka se spajaju u jedno.

Vidimo, kod Fjodorova, ima svojevrstni imanentizam, ili još bolje – on transcendenciju potpuno spušta u imanenciju, i baš i zato i govori o „proektu“. Samo u imanenciji projekti su mogući. Čak i takvi o vaskresavanju. To, naravno, kod njega ne znači da poriče transcendenciju, samo je, tako reći čini imanentnom. Oboženje (gr: *Θεωσις theosis*), u pravoslavnoj tradiciji pretpostavlja **ontološku promenu**, ali svakako Božjom blagodat, a čovek je samo pozvan da to ostvari. Oboženje je učestvovanje čoveka u životu Božijem posredstvom nestvorenih božanskih energija. Obožavanjem se poziva čovek da učestvuje u Božanskom životu, u jedinstvu sa Bogom. Ali to se jedinstvo ne ostvaruje u potpunosti ovde, jer takav novi život, pretpostavlja i „novu realnost“. Dok „teosis“ pak, u kosmizmu, postaje naučni projekat već u ovoj realnosti, a to što treba da dovede do preobražaj kosmosa, do oboženja, u velikoj meri je isključivo delo čoveka, čovekova akcija. Svet, kosmos, u svojoj krajnjoj, telološkoj instanci je čovekov projekat. Fjodorov tako čita i hrišćanstvo – kao program djelovanja usmeren preobrazbe prirodnog, smrtnog sveta u vaskrsnutog i besmrtnog poredka. Time, evolucija više nije pitanje prirode, već čovekovog razuma. Samo takva, „ljudska evolucija“ može dovesti do istinsku transformaciju sveta i kosmosa. Svet kao ostvarenje jedinstva i besmrtnosti nisu rezultat čuda, već delotvornog dela čoveka; život u Troica, Bogočovečanstvo, kod Fjodorova je postalo isključivo ljudsko delo.

Zaključak: živeti ili trajati

Ruski kosmizam, je sjajan dokaz onoga što nazivam *aplikativnom metafizikom* kod Ruse. Za Ruse, čak i metafizika nije samo apstraktna i nepraktična, izdvojena od realnosti, nego ja ona svojevrstni proekat praktične organizacije života.

Sa kosmizmom, kao aplikativnom metafizikom, cela ruska filosofija dobija svoju logičnu razrešnicu. Razvojem prirodo-naučnih znanja u XIX i početkom XX veka, Rusi će pokušati preopraziti svet, t.j. celi kosmos, kroz patos svojih prethodnih metafizičkih i

religioznih ideja koju su tugo tinjali kroz njihovu istoriju. Inspiracija kosmizma je vera u Carstvo Božje koje su Rusi oduvek tražili, ali ovaj put su ga našli ovde, na zemlji, u slučaju kroz oruđa nauke. U kosmizmu hrišćanstvo se spaja sa naturalizmom, reklo bi se, čak i sa scientizmom kao modernu, aktuelnu kulturu. „Ideal zajedničkog dela (Fjodorova – T.S.), postavlja ovaj cilj, cilj aktivnog postizanja Carstva Božjeg. Sa stanovišta savremenih naučnih dostignuća, to se može definisati kao neophodnost svesnog, racionalnog upravljanja evolucijom života u vidu svetskog entuzijazma, postizanja besmrtnosti svega uz trud i stvaranje preobraženih generacija, na kraju i preokret savkupnog prirodnog sveta u natprirodnom, božanskom, večnom.“⁹ Vidimo, kosmizmom, hrišćanstvo postaje delo, oboženje pitanje čovekove aktivnosti, a Bogočovečanstvo – potencijalna istoriska stvarnost. Kosmizmom se dobija utisak da čovek kao da ima moć sam da spasi sebe kroz stvaralaštvo, skoro i bez Boga, a definitivno izvan evharistije i blagodat. Hrišćanstvo, se u kosmizmu „materijalizira.“

Kako je došlo do ovoga? I Berđajev verovao u jedno takvo, proaktivno, delujuće hrišćanstvo koje će „pomoci“ da „sazreju“ božanske energije u svetu, koji će preobraziti ovaj svet, istinski, realno. Problem odnosa čoveka i Boga, postaje pitanje djela, stvaralaštva, **stvaralačke eshatologije**, tako reći. Čovek je pozvan da privede Carstvo Božje do kraju realizacije, ili po rečima Berđajeva: „kraj ovog sveta, kraj istorije, zavisi od stvaralačkog akta čoveka.“¹⁰ Preobražaj, lični ali i kosmički, je ljudski, pre svega stvaralački čin. Čovek je stvaralac, demijurg svemira. Na ovaj novi momenat shvatanja Bogočovečanstva, Berđajev će insistirati osobeno. On, a i red druge ruske mislioci, osećaju taj, tako reći „nedostatak“ pravoslavlja, njegov prenaplašeni misticizam, a time i asketizam i odvojenost od sveta, a time i nemogućnost istoriske transformacije sveta.

Rekli smo, ono što kosmizam, a u slučaju i Berđajev rade, je što „zaboravljaju transcendenciju“, što misle da se istorija završava u istoriji, što poravnjavaju planove čovečke i božanske. To radi svaki transhumanizam. I time upada u zamke. Neka je transhumanizam i ateisticki, ali ipak to ukidanje transcendencije dovodi do ozbiljnih problema upravo u imanenciju, koju upravo svaki transhumanizam pokušava promeniti. Tačnije, svaki transhumanizam promašuje cilj. Usmeravajući se samo na imanenciju, transhumanizam promašuje poentu, zatvara život i životni cilj na planu imanencije, a time gubi iz vida smisao života. Pa zato i transhumanizam, a i svaka suvremena etika (ili bioetika, koja, može se reći da je direktni rezultat takvog transhumanističkog mentaliteta), pre svega svodi celu punoću života isključivo na „kvalitet života.“ Pобољшanje kvaliteta života koje nauka i tehnologija mogu doneti kao da je suštinski i jedini cilj svakog transhumanističkog mentaliteta. Pri tome se zaboravlja da je kvalitet **nužan, ali ne i dovoljan uslov**. Kvalitet je preduslov za život, ali ne i sam život. Da

---

⁹ Светлана Г. Семенова, *Тайни Царствия Небесного*, Школа-Пресс, 1994, Москва, 166

¹⁰ Nikolaj, Berđajev, *Ruska ideja*, Prosveta, Beograd, 1987, 235

banalizujemo – kvalitet se traži kad kupujete povrće, ili možda televizor, ali čovek od života traži nešto više – u krajnoj instanci, čovek od života traži smisao. Smisao života bez plana transcendencije uvek će se rastvarati u banalnost „kvaliteta života“. Šta god nauka uradila, kakve god transformacije omogućila, ostaće taj iracionalni ostatak smisao koji će mučiti čoveka. Da još banalizujemo stvar – nauka će možda dostići do stadijuma da nam porastu krila, ali šta sa njima? Sa krilima, namesto samo na zemlji, čovek će se pitati za smisao sada i u oblacima. U krajnu instancu, čovek će od života uvek tražiti smisao. U toj bezumnoj trci po kvaliteta života ustvari se otkriva objektivacija čoveka. **Jer kvalitet je atribut objekata, ne subjekta!** Svaki transhumanistički mentalitet objektivizira čoveka.

I ovde se mogu uputiti i najveće kritike upravo i Fjodorova, a i svakog transhumanizma. Kako kaže G. Florovski: „na rečima Fjodorov je sav u Crkvi i pravoslavlja. Ali to je samo uslovljeni, istoriski jezik. Kod njega nema ni malo intuicije o `novog biča` u Hrista, on ne oseća da je Hištos `potres` za prirodni poredak i prirodnih ritmova.“¹¹ To je suštinski previd svakog transhumanizma. I odavde proizlaze i sve ostale „pogreške“ i kod Fjodorova. On govori o vaskresenju, ali on uopste ne oseća preobrazbu i njega jedino interesira „samo sudbina ljudskog tela“¹² ali ne i ljudske duše. Zato se kod njega retko sreće centralni pojam u hrišćanskoj antropologiji – pojam ličnosti/osobe. I zato se sa pravom pita Florovski, ko vaskrsava kod Fjodorova – telo ili čovek? Još više, kaže Florovski, vaskresenje Fjodorova ne zanima na nivoa ličnosti, već na nivou ljudskog roda: „Individua ostaje i mora biti samo *organ roda*“, kod Fjodorova.¹³ Zato i Vladimir Solovjov sa razlogom pita Fjodorova: zar ovo neće biti vaskrsavanje mrtvaca?

Konačno, vratimo se time našoj početnoj argumentaciji iz uvoda, t.j. Hajdegorovog okvira diskusiji, da biti čovek u suštini znači *Biče-ka-smrti*. U svetlu ovoga što smo malo pre govorili, možemo reci da smrt nije strašna za telo *per se*, telo koje transhumanizam pokušava tako očajno da spase, već zbog **ličnosti**. Osoba kao supstancijalnost, kao neponovljivost, kao ontološki supstrat, je ono šta „boli“ kad ide reč o smrti. Umreče naše telo, čak možda i naša dusa, i sa toga se možda i možemo pomiriti, ali šta ja sa našoj licnošću!? To je ono što nas užasava – saznanje da je naša lična neponovljivost ugrožena. To ne sme da ode u nepovrat, to ne sme da se ugasi i nestane.

I u tom smislu, ono što je posebno važno, Fjodorovo ili bilo koje drugo razumevanje smrti kao rezultat nesavršenosti, nezavršenosti, nedovoljnoj razvijenosti prirode, po nama je pogrešno. Tačno na ovakvo razumevanje prirode i smrti se temelji ovaj utopiski projekat transhumanizma, čij prethodnik, videli smo, može se smatrati Fjodorov. Današnji transhumanizam je upregnuo sve snage nauke kako bi „dousavršio“ prirodu, tako reći,

---

¹¹ Г.В. Флоровски, *Питеви руског богословља*, Цид, Подгорица, 1997, 349

¹² Ibid., 350

¹³ Ibid., 350

kako bi je obesmratio, kako bi joj oduzeo tu jednu jedinu „manu.“ Ali smrt nije samo „prirodni nedostatak“, smrtnost nije samo zbog nekakve nedorazvijenosti prirode, ili preciznije – nije to neka njena faza, koja eto samo što nije prošla, pa trebamo joj pomoći kako bi u određenom trenutku priroda to prevazišla i došla u fazu besmrtnosti. Ne, smrt je **deo baš ove i ovakve prirode. Smrt je prirodna, zbog prirode ove prirode!** To je njena priroda. U tom smislu, besmrtnost ne znači ništa drugo nego li ukidanje upravo ove i takve prirode. Ukidanje smrtnosti je nemoguća bez ukidanje prirode kao takve. Besmrtnost znači ukidanje upravo ove i ovakve, smrtne prirode, t.j. ukidanje prirode je uslov ukidanje smrtnosti. Naivno je uverenje transhumanizma da može „dorazviti“ prirodu do njenu besmrtnost, jer to jednostavno znači da to više nije ova priroda – besmrtnost logično podrazumeva ukidanje prirode. A time ukidanje ovog i ovakvog čoveka. **Smrt smrti, znači smrt prirode, ergo - smrt čoveka.**

Zato, u religioznom smislu, eshaton se pravilno misli kao nešto „iza“, van, preko – preko prirode, prostora, vremena, istorije... A to transcendiranje nijedan transhumanizam ne može obezbediti! Ta mogućnost transcendencije je van naše prirode! Naša priroda je sva u imanenciji, transcendencija nije u prirodi našoj prirodi. Jedino što svaki transhumanizam može da obeća je upravo to što nam je obećavao i Fjodorov – beskonačno trajanje i vaskenje leševa. Beskonačnost možda je i moguća, ali ne i besmrtnost. Besmrtnost je kvalitet, ne trajanje. A nauka, oduvek je mešala beskonačnost sa vječnosću. Jer večnost je druga stvarnost, drugi nivo, koji ova priroda, ma koliko se trudila, ne može da nam obezbedi! Konačno, pokazuje se da i Fjodorov i transhumanizam, mogu nam obezbediti ne vaskresenje u novi život, nego samo zombifikaciju postojećeg, čime će se taj teret osmišljavanja života, koji dugo muči čoveka, zauvek skinuti sa njegovih ramena. Konačno, čovek će se pretvoriti u srečno... tele!